

3. Olasz és francia opera a 19. században

[bel canto opera, történelmi nagyopera; BELLINI: Norma, VERDI: Don Carlos]

Az olasz opera francia kapcsolatai a 19. Században

- a század legfontosabb **olasz** operaszerzői mind megfordultak **Párizsban** és **olasz+ francia** nyelvű operákat is komponáltak

Gioacchino **ROSSINI** (1792–1868)

- 1824-től működött **Párizsban**--->több olasz operáját francia adaptációban mutatta be az Opéra
- 1829-ben pedig egy **SCHILLER Tell Vilmos drámáján alapuló francia történelmi nagyopera** komponálásával zárta le színpadi pályafutását (Guillaume Tell, **4 felv.**, Étienne de **JOUY** és Hippolyte-Louis-Florent **BIS** szövegére)
- **hátralévő életét** Franciaországban élte le, ott is halt meg

Vincenzo **BELLINI** (1801–1835)

- 1835-ben **Párizsban** halt meg
- utolsó olasz operáját, az I puritani-t (**A puritánok, 3 felv.**) még ugyanebben az évben, de már a halálát követően mutatta be **az ottani olasz operaház**
- a szövegkönyv szerzője: Carlo **PEPOLI** olasz republikánus és politikai emigránsként Párizsban élt

Gaeatano **DONIZETTI** (1797–1848)

- 1838-tól hosszabb időt töltött Párizsban;
- **Marino Faliero** című olasz operájának ősbemutatója az **ottani olasz operaházban** volt (**3 felv.**, Giovanni Emanuele **BIDERA** szövegére, 1835)

- **Az ezred lánya**, 2 felv., Jules-Henri Vernoy de **SAINT-GEORGES** szövegére, 1840 című **vígoperáját** a Théâtre de l'Opéra-Comique
- **A kegyencnő**, 4 felv., Eugène **SCRIBE** szövegére az Opéra mutatta be

Giuseppe **VERDI** (1813–1901)

- ♦ az 1855-ös **párizsi világkiállítás** alkalmával **A szicíliai vecsernye**, 5 felv., Eugène SCRIBE és Charles **DUVEYRIER** szövegére)
- ♦ az 1867-es világkiállítás alkalmával **Don Carlos** (5 felv., Joseph **MÉRY** és Camille **DU LOCLE** szövegére) címmel írt **nagyoperát** az **Opérának**;
- ♦ **Shakespeare drámája nyomán** írott **Macbeth**-jét (4 felv., 1847) 1865-ben franca átdolgozásban a **párizsi Théâtre-Lyrique-ben** is bemutatták

Operatípusok és a műfaj változásai a 19. század első felében

A komoly opera területén már **ROSSINI** idejében fontos változások figyelhetők meg a **műfaji konvenciók** tekintetében

- ❑ divatba jönnek az **igazi tragikus témák** (happy end helyett a főszereplők halálával, gyakran kifejezetten erőszakos halálával)
- ❑ **kimegy a divatból a secco recitativo**; az áriák és együttesek **zenekarkíséretes recitativókkal** váltakoznak

Mindkét jelenséget jól példázza: **ROSSINI Otello** című operája (3 felv., bem. 1816, **Nápoly**; libretto: Francesco **BERIO DI SALSA**),

- amely csak az utolsó felvonásban követi SHAKESPEARE azonos című drámáját
- ezt a darabot azonban **még happy enddel** végződő változatban is játszották

A vígopera területén viszont

- ❑ még a 19. sz. első felében is **megmarad a secco recitativo**:
- ❑ mint azt többek között **ROSSINI A sevillei borbély** című darabja illusztrálja (**2 felv.**, bem. 1816, **Róma**, Cesare **STERBINI** szövegére, **BEAUMARCHAIS** vígjátéka nyomán
- ❑ a kasztrált-szerepek eltűntek; helyüket **a szoprán primadonnák és tenor primo uomók** vették át; utóbbiak az 1820-as, '30-as években még fejhangon énekelték a magas C-ket és D-ket, mint például **Giovanni Battista RUBINI**

- a 19. századi olasz nyelvű komoly operák dramaturgiailag és zeneileg jóval **rugalmasabb konvenciókat** alkalmaznak, mint 18. századi elődeik

Jelenet- és zeneszámtípusok

- a főszereplők a korábban bevett **da capo áriák helyett** rendszerint **négyrészes, több tempós jeleneteket** kapnak (**solita forma**), ezek rendszerint a következő részekből állnak:

1. **scena** (recitativo)
2. **cantabile** (lassú, érzelmes áriarész)
3. **tempo di mezzo** (vagy recitativo)
4. **cabaletta** (gyors, virtuóz záró áriarész)

A komoly operák **első felvonása** rendszerint **introduzionének** nevezett **bevezető számmal** kezdődik--> a **cselekmény környezetét jellemző kórustétel**, ehhez gyakran egy kisebb szereplő szólója kapcsolódik

A felvonásvégi finálék (különösen a centrális finálé):

- ált. a 18. sz.-i **opera buffában** kialakult **többrészes lánctípust** követik
- van bennük egy **lassú ensemble** rész--> a szereplők egy **meglepő esemény feletti döbbenetükben** énekelnek (**pezzo concertato, vagy largo concertato**), gyors együttesel zárulnak (**stretta**)

A kettősök

- ❑ jellegzetes formája az ún. **gran duetto** (**nagy duett**), amely szintén **többtempós**
- ❑ az **első**, gyors részben **mindkét szereplő** elénekli ugyanazt a strófát külön-külön, egymást követően
- ❑ majd egy **dialogizáló rész** készíti elő a lassú, közbülső **cantabile-szakaszt**, melyben az énekszólamok gyakran **terc-, szext- vagy decima-párhuzamokban** mozognak
- ❑ egy **gyors tempo di mezzo-szakaszt** követően **gyors zárórész**, **cabaletta** következik

BELLINI, Norma

- bem. **1831**, a **milánói** Teatro alla Scala

Szövegkönyv: Felice **ROMANI** (1788–1865); a **Puritánok**, 1835 kivételével BELLINI valamennyi repertoárdarabba lett operájának ő írta a szövegét

- nincs belőlük sok--> a **zeneszerző**, aki 1801-ben született a **szicíliai** Cataniában, már igen **fiatalon meghalt** 1835-ben (nem volt 34 éves, és épp elkezdődött volna nemzetközi karrierje Párizsban)

- a szövegkönyv alapjául **Alexandre SOUMET** **Norma, avagy a gyermekgyilkos asszony** című, **ötfelvonásos verses tragédiája** szolgált (bem. 1831)

A helyszín: az **ókori Gallia**, amelynek lakói római elnyomás ellen küzdenek

- ez csak a háttér;

- ☐ **A cselekmény** egy magánéleti konfliktus:
- ☐ a druidák papi rendjének tagja, **Norma papnő** (S) beleszeretett **Pollione római proconsulba** (T), akitől két gyermeke is született
- ☐ Pollione azonban elhidegült tőle, és már egy fiatalabb gall lányba, **Adalgisába** (S) szerelmes, akit arra csábít, hogy szökjön vele Rómába

Az I. felvonás fináléjában: Adalgisa bevallja Normának szerelmét, de a férfi kilétét nem fedi fel, az csak akkor derül ki, amikor Pollione maga is színrelép

A végkifejlet lényegesen **eltér** SOUMET folytatásától

- nála Norma megöli két gyermekét, majd a darab végén öngyilkos lesz (egy szakadékba veti magát)
- **BELLINI** operájának hősnője viszont **csak tervezi a gyermekgyilkosságot**, de nem képes rá;

A II. fináléban a szent gongot megütve **előhívja a gallokat**, bejelenti-> egy **papnő megszegte** fogadalmát és egy rómaival folytatott viszonyt; meglepetésre **nem Adalgisát**--> magát leplezi le--> máglyahalállal bűnhődik, de előtte még búcsút vesz apjától, **Orovesótól (B)**

- ☐ **A címszerepet** Giuditta **PASTA**
- ☐ **Adalgisát** Giulia **GRISI** énekelte (a mai gyakorlattal ellentétben nem súlyos mezzoszoprán, hanem--> **igazi, fürge szoprán hangra íródott**)

A francia opera a 19. Században

A 19. század legdivatosabb francia operaszerzője, **Giacomo MEYERBEER** (1791–1864) is megfordult **Itáliában**, 1816 és 1824 között kisebb megszakításokkal hosszabb ideig ott működött

7 olasz operát mutattak be tőle:

- **Veronában, Padovában, Torinóban, Velencében és Milánóban**, mielőtt Párizsban telepedett volna le és
- a **francia történelmi nagyopera legjelentősebb komponistájává** vált volna
 - történelmi témákat-> már **17–18. századi** operalibrettisták feldolgoztak-
-> ám rendszerint **ókori történelmi**
 - ehhez képest a **19. század** francia szövegkönyvírói – mindenekelőtt **Eugène SCRIBE** – jellemzően a **késő középkori és kora újkori** történelemből vett, **„nemzeti történelmi” témákat** vittek színre

MEYERBEER 3 történelmi nagyoperája más európai komponisták számára is **mintául szolgált** (többek között **VERDI és WAGNER** számára is):

1. **Ördög Róbert**, 1831, Eugène **SCRIBE** és Germain **DELAVIGNE** szövegére; témája **egy középkori legenda**
2. **A hugenották**, 1836, Eugène **SCRIBE** és Émile **DESCHAMPS** szövegére; az 1572-es **Szent-Bertalan-éji vérengzés** történetét dolgozza fel; a hugenották **visszatérő motívuma** az Ein feste Burg kezdetű **Luther-korál**
3. **A próféta**, 1849, Eugène **SCRIBE**; az 1530-as évekbeli **németalföldi anabaptista felkelés** történetét dolgozza fel

MEYERBEER mellett fontos műveket komponált még a műfajban:

- ❑ **Daniel-François-Esprit AUBER** (1782–1871), akinek **A portici néma** című nagyoperája az 1647-es, **spanyol uralom elleni nápolyi felkelés** történetét dolgozza fel, a végén pedig **kitör a Vezúv** (szöveg: Eugène **SCRIBE** és Germain **DELAVIGNE**, bem. 1828)

- ❑ Fromental **HALÉVY** (1799–1862), akinek **A zsidónő** című nagyoperája 1414-ben, a konstanzi zsinat idején játszódik (szöveg: Eugène **SCRIBE**, bem. 1835)

- a francia történelmi nagyoperákban vált általános gyakorlattá:

- a tenoristák magas fekvésben is mellhangon (nem fejhangon) énekelnek; Gilbert **DUPREZ** (1806–1896) hozta ezt divatba az 1830-as években

- a 19. században MEYERBEER művei voltak a legnépszerűbb történelmi nagyoperák;

VISZONT

az utókor szempontjából azonban a műfaj legsikeresebb művelőjének: kétségtől **VERDI** tekinthető, akinek **Don Carlos**-a 1560 táján, II. Fülöp uralkodása idején játszódik, Spanyolországban

Giuseppe **VERDI** (1813–1901) pályafutása

- falusi család gyermekéből lett **nemzetközi hírv operakomponista**: a Pármához közeli **Le Roncolében** született és **Bussetóban** nőtt fel
- zenei tehetsége korán megmutatkozott, de a pályakezdése nem volt könnyű
- első felesége, Margherita **BAREZZI** apja, Antonio BAREZZI gazdag kereskedő támogatásával **Milánóban** tanult, de nem az ottani konzervatóriumban (oda nem vették fel), hanem magánúton, Vincenzo **LAVIGNÁtól**
- első operáját Milánóban mutatták be, 1839-ben

- 1847-ig sok operát komponált **olasz** színházak számára
- 1847-től kezdve **Párizsban, Londonban, később Szentpéterváron, Kairóban** is voltak premierjei
- az általa megzenésített **szövegkönyvek** egy része olyan színpadi szerzők művein alapul, mint
 - ❖ Victor **HUGO**,
 - ❖ William **SHAKESPEARE**
 - ❖ és Friedrich **SCHILLER**

VERDI, Don Carlos (bem. 1867)

- **a második párizsi világkiállítás évében** mutatta be a **párizsi Opéra**
- **Szövege:** Joseph **MÉRY** és Camille **DU LOCLE** írta **Friedrich SCHILLER** **Don Carlos, spanyol trónörökös** című drámája nyomán, amelyet VERDI úgy jellemzett:

“nagyszerű dráma, de talán hiányzik belőle egy kis látványosság”

- MÉRY és DU LOCLE SCHILLER művén kívül **Eugène CORMON II. Fülöp, Spanyolország királya** című, **ötfelvonásos drámájára** is támaszkodott

A történelmi nagyoperák:

amellett, hogy történelmi témákat dolgoznak fel

- jellemzően **hosszúak** (négy-öt felvonásosak)
- a szereplők közti **privát konfliktusokon** túl nagy súlyt helyeznek a **társadalmi csoportok közötti ellentétek bemutatására**, vagyis a **kórusok nagy szerepet** kapnak (és rendszerint több, szembenálló csoportot reprezentálnak)

- a nagyoperák lényeges eleme **a balettbetét és általában véve a látványos színpadi kiállítás is** (pl. lovak a színpadon)

DON CARLOS:

- eredeti formájában **5 felvonásos**, **francia** nyelvű opera

- utóbb azonban a zeneszerző a **Fontainebleau-ban játszódó első felvonást elhagyta**, és a színházi gyakorlatban ez a **4 felvonásra rövidített, olasz nyelvű változat** gyökeresedett meg

HELYSZÍN, IDŐ :

- **16. sz. Spanyolországban**, **II. Fülöp uralkodása** (1566–1598) idején,
- ekkorra tehető **Németalföld spanyol uralomtól való függetlenedése**; a Carlos és Posa márki a **flamand függetlenségi törekvések** híve a darabban

CSELEKMÉNY:

- magánkonfliktus: a **spanyol–francia háború** lezárását a **két állam dinasztikus házassággal akarja megpecsételni**

- ☐ **Valois Erzsébet** francia királylányt először **Carlosszal**, a spanyol trón várományosával adnák össze
- ☐ a Fontainebleau-i felvonásban találkoznak is, **egymásba szeretnek**, azonban **Fülöp király** úgy dönt, hogy **maga veszi el Erzsébetet**

- a további négy felvonásban Erzsébet már Fülöp felesége, **Carlos** azonban **továbbra is szereti**

- **Fülöpnek** magának is szeretője van, **Eboli** hercegnő személyében

III. felvonás fináléja **Fülöp** koronázását követően játszódik

- a nagyszabású tömegjelenetben **Carlos** az **uralkodó elé vezeti a flamandok küldöttségét**, akiknek kérését azonban **Fülöp** elutasítja; **Carlos** ekkor **kardot emel rá**, meggondolatlan cselekedetének az a következménye, hogy **barátja, Posa márki/Rodrigó** lefegyverezi

- **a jelenet lezárásaképpen nyilvános autodaféra** kerül sor: **eretnekeket égetnek** (VERDI: „egy kis látványosság”)